

■ ■ ■ *Emberről* ■

*De miért ez az élethalálharc
a puszta létért, hiszen arra
nincs idő, hogy megmutassam
képességeimet.*

*A lét abban merül ki, hogy
mindenféle szalmaszálba,
olvadó jégtáblákba kapaszkodva
felszínen maradjak – emberibb
időkre várva.*

A LEGFŐBB VESZÉLY A JÓZAN ÉSZ HIÁNYA

Tudok a transzavantgarde festészetről is, de szerencsémre sem ezt a művészetet, sem a konceptualizmust nem úgy értelmezem, ahogyan a feltalálói. Ez nem adottságom, hanem hiányosságom, melynek köszönve másképp dolgozhatok, mint ők. A félreértésből vagy a nem teljes megértésből születik a MÁS. A hiányosságom így erényemmé válik. Mindezt mindig utólag ismerem fel.

Az elmélyülés ma szórakozottságot, málészájúságot jelent. Szerencsénk-e ez vagy pedig szerencsétlenségünk, arról kár vitatkozni. Kérdezd meg valakitől, mi a művészet; valakitől, aki a tömeggel együtt menekül kifelé egy lángoló mozieremből. Ha érdemesnek tartja megválaszolni a kérdést, ha talál rá időt és kifejezést, minden bizonnyal ezt válaszolja: életben maradni, túlélni a veszélyt. Ilyen állapotban az ember csak önmagára összpontosíthat, miközben (akarata ellenére) másokat tapos halálra. Az állapot, a helyzet törvénye ez, melyben az embert (így művészetét is) az értelme, és nem az érzelem menti, mentheti meg. Természetesen csak azon a határon belül, amely esetekben az ember úrrá lehet saját cselekedetein. Ezt a határt már elérték, érintették azokban az országokban, amelyekben az ember munkáját úgyszólván teljesen átvette a gép. Sőt maga az ember is géppé vált. A termelés ütemének növelésével együtt jár a felzaklatott élet, amelyben a művészet is állandó mozgásban van, mozgásként funkcionálhat. Menetelés közben pedig nincs mélyre ásás, elmélyülés, beleélés. Érzelmi töltet sincs. Higgyék el, hogy nem az atombomba veszélyezteti az emberi létet, és nem is az információ a bomba, hanem a józan ész hiánya. S mindezért a gép okolható. Az ember minden tekintetben túlerhelte magát, és találmánya, a gép által annak szolgálatába állította magát. És nagyon elfáradt már e poszton. Fogytán a türelme. És az ítézőképességével is baj van. Most már csak az a kérdés, hogy hol van az ember fizikai és szellemi képességeinek a határa...

Vagy vegyünk egy másik példát. Eleddig az ember jobbára csak kíváncsiságból ült fel az ördögmalomra (öt percre), talán azért, hogy megszedüljön a forgásban. Napjainkban viszont egy olyan körhinta székhéhez bilincselte magát, amely elszakadt a hintától, és magatehetetlenül repül a semmiben. Maga sem tudja, mikor ér földet, meg azt sem, hogy életben marad-e. Nos, állj félre az árból és tedd fel a kérdést a repülőknél: mi a művészet? Ha egyáltalán megértenek és érdemesnek tartják megválaszolni a kérdést, a felelet minden bizonnyal így hangzik majd: életben maradni, túlélni a veszélyt. Minden esetben, amikor az élet forog kockán, a művészet és az élet kérdése azonos. Ilyen esetben fordul önmaga

felé az ember. Itt már az érzelmek nem segítenek. Az értelem, az éberség fenntartása az ember létigazolása. A művészet az ébrenlét piruláit gyártja. Sokkokat idéz elő. Az észhez szól. Figyelembe kell venni, hogy a szellem győzelmének ünnepén az ember önmagát istenné avatta, az istent pedig materializálta. Ő maga fogalmivá, nem létezővé vált.

McLuhan² szerint az elektronika meghosszabbította az ember érzékszerveit. A tévé a látását, a telefon, a rádió meg a hallását. A számoló-, számítógép és a különböző robotok pedig nyilvánvalóan az ember szellemi és fizikai képességeit növelték meg hatványozottan. De nem csupán a képességei hatványozódtak, hanem a hibái, a tévedései is. Itt már nincs kis eredmény, de kis tévedés sem.

Röviden úgy foglalhatnánk össze, hogy napjainkban az ember már olyannyira megnövelte a körhinta fordulatszámát, hogy most már kockázatos leugrania róla (a semmibe), viszont rajta maradni, élni is képtelen.

Az ősünk még alig ember volt. Korunk embere viszont már alig ember.

A gépek világában az idő válik témává, mert az ember az utcán hever.

1986. november 12.

2 Marshall McLuhan (1911–1981) kanadai gondolkodó.

Századunkban az ember azért vált a művészet alanyává és tárgyává, mert az utcán hever.

Az ember felült a maga készítette hullámvasútra...

Mi értelme a fizikai erőnlét fitogtatásának, ha céltalanságra pazarolódik? Ha öncélú az erő, akkor nem is fejezhet ki emberi adottságot.

Mi lesz hát a szellemi javak után szaladgáló, civilizált, nomád emberből?

A lebomló esztétikai mű mögött az önmegvalósulásában gátolt ember áll. A felpergetett élet gátolja a kibontakozását. Értelmét veszti a kreatív munka: nincs idő a beleélésre, az azonosulásra. Nincs idő emberré válni – amennyiben (még) a munka teszi az embert.

1983. december

Az az ember, akit kielégít a jó táplálkozás és a nyugdíjaztatás eléréséhez szükséges napok számlálása, mint ahogyan az öreg bakák teszik leszerelés előtt, az nem „szenved”, de valójában nem is él.

Az öncélú játék nem lehet az élet lényege, már azért sem, mert az emberre válás komoly munka eredménye volt, és nyilván az is marad.

Minél gyorsabb a fejlődés, annál kisebb az ember kreatív jelenléte a társadalmi történelemben. Az elidegenedés mértéke tehát a társadalmi mozgások függvénye. Idő kell ahhoz, hogy az ember megfontoltan dönthessen.

Az örök ifjúság az elégs folyamatában van és nem személyiségünk (el)konzerválásában, megőrzésében. Az utóbbi az egyéni stílusra jellemző, ami egyben önmagunk beskatulyázása is.

Alapvető (lét)kérdésekkel kerültünk szembe, mert nem funkcionálunk mint ember.

Az ember saját képével ijesztgeti a kártevő madarakat: madárijesztőt csinál magából. Nem tudni azonban, hogy a kártevő emberek ellen miért nem alkalmaz emberijesztő madarat...

Az ember fizikai alkatánál fogva gyalogosnak született.

Az ember a természetet átalakítva létrehozta a maga szellembénító termékeit és körülfalazta magát azokkal. Önmegvalósulásának további útja ezentúl saját termékeinek lerombolása.

Az embert a kaleidoszkóp parányi réméné degradálja, bábuként ide-oda mozgatja a világ.

Miért hagyjuk magára a testünket és menekülünk tőle a világűrbe? Miért hagyjuk kettéhasadni önmagunkat fizikaira és szellemire?

A legrosszabbra is felkészült ember számára a közbeeső események nem keltenek igazi meglepetést. Korunk réme ez a magatartás. Hacsak nem maga a korunk a rém.

A zenétől, a művészetektől való eltávolodás az ember érzelmi világának beszűkülésére utal.

Amilyen lehetőségeket nyújt egy kor az emberi értékek kibontakozására, olyan a kor embere is. Persze ez a megállapítás sem mentes a paradoxontól, hiszen minden kor olyan, amilyenné formálja az ember. Századunkban azonban ellentmondás mutatkozik a társadalmi fejlődés és az egyed boldogulása között. Az ember talán nem is a képességeit becsülte túl, hanem rövid határidőt szab terveinek valóra váltására, mert sürgeti a gép. Ezáltal olyan terhet ró önmagára, amelynek súlya alatt sehogyan sem tud eljutni a boldogulásig, a beteljesülésig, mert folyton alapvető létkérdésekkel küzd, mint amilyen az önmegvalósulás vagy a túlélés kérdése.

Ember, nyújtom a kezem, de nem ér el Hozzád...

AZ EMBER ÉS A GÉP

A fejlődés önellentmondása korunkban abban van, hogy már csak lemondások, önmegtartóztatás és önsanyargatás árán tehetünk eleget a kor követelményeinek ahelyett, hogy boldogulásunk szabna irányt alakulásának. Történeti távlatban szemlélve a társadalmak és a művészet változásait azt látjuk, hogy századunk felé közeledve alaposan megváltozott az eszme kitermelése és objektivitására fordított idő aránya. Egyre kevesebb idő jut az elgondolások anyagba öntésére, legalábbis a művészetben. Nyilvánvalóan századunkban (éppen az imént említettek következményeként) a fizikai munka oroszlánrészét a gépre bíztuk.

A gép emberfeletti gyorsasággal realizálja a terveket, ami az ideák, a szellemi termékek felhozatalát sürgeti és megnöveli. Csakhogy az ember az ötletek kieszelésében sem versenyképes a géppel.

Minél gyorsabban kell választ adni egy kérdésre, annál megalapozatlanabb, átgondolatlanabb, véletlenszerűbb, improvizatívabb döntések születnek. És minél sorsdöntőbb kérdésekben kell idő híján dönteni, annál bizonytalanabb jövőbe nézünk. A probléma persze sokkal összetettebb, hiszen az értékrend általános relativizálódása folytán a tervezés is megnehezedik, miután a célok folyvást eltolódnak. Nem beszélve arról, hogy a felgyorsulással arányosan csökken azok száma, akik részt vesznek a közvetlen (vagy már csak közvetett) irányításban, hiszen az ember alapos felkészültsége mellett is már csak a segédeszközök révén keresheti a kiutat annak tudatában, hogy végleges megoldás nincs.

A megfontoltabbak – fölismerve a helyzet bonyolultságát – gyakran meghátrálnak átadva a vezető szerepet a középszerűeknek, akik a könnyű érvényesülés reményében időlegesen vállalják az improvizálás kockázatát. A többség pedig az önmegvalósulás nehézségeivel küszködik, önmagára összpontosítva, a társadalom peremén, a lét-nemlét határán egyensúlyozva. Pedig a művészet nem a csúcsteljesítményeket méri, hanem a közhangulatot, a közérzést. Egy paradox helyzet alakul ki, melyben a látványos csúcsteljesítmények árnyékában egyre mélyül a szakadék egyed és társadalom között.

Malevics³ elméletét, valamint az objet trouvé-t, a ready made-et és mindezek csúc sát, a konceptuális művészetet egy olyan világ hívhatta életre, amelyben a kézügyesség, a kézművesség nem játszik döntő szerepet anyagi egzisztenciánk biztosításában. Megélünk fizikai képességeink fejlesztése nélkül. Ezt a munkát áttételesen a géppel végezzük, végez-

3 Kazimir Malevics (1878–1935) orosz festőművész.

tetjük el. A gép odatolakszik az alkotó és a mű közé letörölve a műről az ember keze nyomát. Objektivációinkban tehát közvetve, áttételesen vagyunk jelen. Csupán az idea, az ötlet, gondolat marad elidegeníthetetlen. Tőlünk.

Amint megszólalunk, a gép utánoz bennünket. A hanglezem, -szalag például pontosan reprodukálni képes azokat az emberi, előadói csúcsteljesítményeket, kiváltságos pillanatokot a zenei mű interpretálásának folyamatában, amelyekre a legkiválóbb előadóművész is rengeteg gyakorlás mellett is csak ritka pillanatában képes. De talán ez önmagában még nem is baj. Csupán néhány probléma vetődik fel, és pedig a művészet természetét érintő probléma. A gép ugyanis a szóban forgó csúcsteljesítményeket minden megerőltetés nélkül akár ezerszer is visszajátssza, az ember, a befogadó viszont testi-lelki adottságai folytán képtelen számtalanszor ráhangolódni a magas szinten ismétlődő zenei műre. Ismétlődő vagy gyakori hallgatáskor a mű nem vált ki érzelmi hatást. És ez a megállapítás nem csupán a művészi alkotások reprodukcióira érvényes, hanem magára a gépi termelőmunka folyamatára is.